

Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego

Piotr Rylski

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego

Prawo jest na naszej stronie!

**www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl**

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego

Piotr Rylski

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2009

Stan prawny na 31 sierpnia 2009 r.

Wydawca:
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący:
Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne:
Studio Diament

Skład, łamanie:
Studio Diament

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2009

ISBN 978-83-7601-853-9

ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00, (022) 535 82 00
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	13
Rozdział I	
Działanie sądu z urzędu w procesie cywilnym – analiza pojęcia	19
1. Sąd jako podmiot postępowania cywilnego	19
2. Charakter prawny czynności procesowych sądu	24
2.1. Pojęcie czynności procesowych oraz ich rodzaje	28
2.2. Czynności procesowe sądu	48
3. Czynności procesowe sądu podejmowane z urzędu oraz podejmowane na wniosek	62
4. Charakterystyka czynności procesowych sądu podejmowanych z urzędu	71
Rozdział II	
Działanie sądu z urzędu w świetle naczelných zasad procesowych	80
1. Zagadnienia wstępne	80
2. Zasada dyspozycyjności (rozporządzalności)	85
3. Zasada kontradyktoryjności	97
4. Zasada równouprawnienia stron	109
5. Zasada kierownictwa sędziowskiego	113
Rozdział III	
Działanie sądu z urzędu przy ustalaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia – analiza prawnoporównawcza (wybrane przykłady)	118
1. Prawo francuskie	120
2. Prawo niemieckie	126
3. Prawo austriackie.....	130

4. Prawo szwajcarskie	132
5. Prawo włoskie	137
6. Prawo belgijskie	140
7. Prawo angielskie	143
8. Podsumowanie analizy prawnoporównawczej	148

Rozdział IV

Działanie sądu z urzędu w zakresie zbierania materiału

faktycznego	150
1. Zagadnienia wstępne. Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia, pojęcie faktu	150
2. Rola stron i sądu w zakresie dostarczania materiału faktycznego	157
2.1. Przytoczenia faktyczne stron	158
2.1.1. Pojęcie, rola i wykładnia przytoczeń faktycznych stron w procesie cywilnym	160
2.1.2. Przyznanie i zaprzeczenie	172
2.1.2.1. Przyznanie	173
2.1.2.2. Zaprzeczenie	181
2.2. Znaczenie ciężarów procesowych w zakresie przytoczeń faktycznych	183
2.3. Obowiązek prawdomówności w procesie cywilnym	193
2.4. Działanie sądu z urzędu w sferze zbierania materiału faktycznego sprawy a podstawa powództwa	198
3. Działanie sądu z urzędu w zakresie przytoczeń faktycznych stron w przygotowawczej fazie postępowania	212
4. Działanie sądu z urzędu w stosunku do przytoczeń faktycznych stron na rozprawie	226
4.1. Aktywność informacyjna sądu w zakresie gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego przez strony	227
4.2. Informacyjne przesłuchanie stron	243
5. Fakty uwzględniane przez sąd z urzędu przy ustalaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia	251
5.1. Fakty wprowadzane przez sąd z urzędu do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia	252
5.1.1. Fakty powszechnie znane i fakty znane sądowi urzędowo	253
5.1.2. Fakty wynikające z akt sprawy	261
5.2. Fakty ustalane przez sąd z urzędu	267

5.2.1. Fakty niezaprzeczone	268
5.2.2. Domniemania faktyczne i prawne	274
Rozdział V	
Działanie sądu z urzędu w postępowaniu dowodowym	289
1. Zagadnienia wstępne	289
2. Przedstawianie dowodów w procesie cywilnym	290
2.1. Rola stron i sądu w przedstawianiu dowodów	290
2.2. Ciężar dowodu a działanie sądu z urzędu	296
3. Inicjatywa dowodowa sądu	304
3.1. Dopuszczenie dowodu z urzędu jako dyskrecjonalna czynność procesowa sądu	304
3.2. Przesłanki inicjatywy dowodowej sądu	315
3.2.1. Przesłanki przedmiotowe	317
3.2.2. Przesłanki podmiotowe	338
3.2.3. Przesłanki negatywne	341
3.3. Dopuszczenie dowodu z urzędu jako uchybienie procesowe sądu	348
3.4. Kwestie szczegółowe związane z inicjatywą dowodową sądu	351
3.4.1. Dopuszczenie dowodu z urzędu a prekluzja dowodowa	351
3.4.2. Inicjatywa dowodowa sądu w postępowaniu apelacyjnym	364
3.4.3. Dowód z urzędu a domniemania prawne	374
3.4.3.1. Związanie sądu domniemaniem prawnym	374
3.4.3.2. Dopuszczalność dowodu z urzędu przeciwko domniemaniom prawnym	379
Zakończenie	384
Bibliografia	393
A. Dzieła o charakterze ogólnym. Systemy. Podręczniki	393
B. Komentarze	395
C. Monografie. Studia. Artykuły	396

Wykaz skrótów

AUMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUW	– Acta Universitatis Wratislaviensis
austr. k.p.c.	– austriacki kodeks postępowania cywilnego z 1895 r. w brzmieniu obowiązującym na terytorium II RP do 1933 r.
austr. ZPO	– austriacki kodeks postępowania cywilnego z 1895 r. w brzmieniu obecnie obowiązującym
BMS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
COJ	– belgijski kodeks sądowy (<i>Code judiciaire</i>)
CPC	– włoski kodeks postępowania cywilnego (<i>Codice di Procedura Civile</i>)
CPE	– Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne
CPH	– Czasopismo Prawno-Historyczne
CPR	– angielskie zasady procesowe z 1999 r. (<i>Civil Procedural Rules</i>)
d.k.p.c.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 z późn.zm.)
d.k.p.c.-50	– kodeks postępowania cywilnego z 1930 r. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 20 lipca 1950 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 394 z późn. zm.)
GSW	– Gazeta Sądowa Warszawska
J.C.P.	– Juris-Classeur Périodique
k.c.	– ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)

k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
k.p.n.	– dekret z dnia 18 lipca 1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz. U. Nr 27, poz. 169 z późn. zm.)
k.r.o.	– ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP	– Monitor Prawniczy
NCPC	– francuski kodeks postępowania cywilnego z 1975 r. (<i>Nouveau Code de Procédure Civile</i>)
niem. k.p.c.	– niemiecki kodeks postępowania cywilnego w brzmieniu obowiązującym na terytorium II RP do 1933 r.
niem. ZPO	– niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 1877 r. w brzmieniu obecnie obowiązującym
NP	– Nowe Prawo
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Pracy
Pal.	– Palestra
PCS	– projekt nowej jednolitej procedury cywilnej Szwajcarii (<i>Procédure Civile Suisse</i>)
PES	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
PSiA	– Przegląd Sądowy i Administracyjny
regulamin sądowy	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. Nr 38, poz. 249)
RIDC	– Revue internationale de droit comparé
RPEiS	– Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny

RNP	– Roczniki Nauk Prawnych
RTDC	– Revue trimestrielle de droit civil
SA	– Sąd Apelacyjny
SC	– Studia Cywilistyczne
SI	– Studia Iuridica
SN	– Sąd Najwyższy
SP	– Studia Prawnicze
SPE	– Studia Prawno-Ekonomiczne
u.k.s.c.	– ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 167, poz. 1398 z późn. zm.)
u.p.c.	– rosyjska ustawa postępowania cywilnego z 1864 r.
u.s.p.	– ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.)
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUW	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego
ZZInt	– Zeitschrift für Zivilprozess International

Wprowadzenie

Ustalenie zakresu dopuszczalnego, a także nakazanego działania przez sąd z urzędu od dawna jest jednym z podstawowych zagadnień procesu cywilnego¹. Wiąże się ono z koniecznością określenia wzajemnych relacji między aktywnością sądu a aktywnością stron postępowania oraz rolą pierwiastka publicznego i prywatnego w tym postępowaniu. Szczególne znaczenie ma określenie przejawów i zakresu aktywności sądu w sferze dotyczącej merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy, czyli w sferze ustalania podstawy faktycznej i prawnej orzeczenia sądowego². Działanie sądu z urzędu jest więc zagadnieniem szerszym i dotyczy, obok problematyki ustaleń faktycznych, także niezwykle istotnej kwestii związanej z aktywnością sądu w sferze ustalania podstawy prawnej i wykładni mających zastosowanie norm prawnych³. W ostatnim czasie można się spotkać z poglądami, że sądy polskie nie wykazują się odpowiednio dużą aktywnością w zakresie stosowania i wykładni prawa oraz rzadko korzystają z innych metod wykładni niż językowe⁴. Zarzuty te odnoszą się w pierwszej kolejności do najwyższych instancji sądowych, jako sądów prawa, czyli tych, których zadaniem jest ustalenie prawidłowej wykładni normy prawnej i jej zastosowanie w ustalonym już stanie faktycznym sprawy. Mimo że kwestia ta odgrywa bardzo istotną rolę, to w praktyce sądowej – zwłaszcza sądów pierwszej i drugiej instancji – znaczenie

¹ M. Lemosse, *La cognitio. Étude sur le rôle du juge dans l'instruction du procès civil antique*, Paryż 1944, s. 11 i n.; E. Szymoszek, *Pozycja sędziego wobec stron w procesie justyniańskim*, AUW 1980, nr 516, s. 3 i n.; W. Litewski, *Rzymski proces cywilny*, Kraków 1988, s. 36 i n.

² P. Pogonowski, *Rola sędziego i autonomia stron w procesie cywilnym. Zagadnienia podstawowe*, RNP 2007, nr 2, s. 7 i n.

³ Na temat aktywności sądu w zakresie ustalania podstawy prawnej rozstrzygnięcia w postępowaniu apelacyjnym por. m.in. uzasadnienie uchwały składu 7 sędziów SN z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55.

⁴ Por. wyniki badań prowadzonych przez M. Matczaka, *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa*, Warszawa 2007, s. 48–49.

ma przede wszystkim odpowiednie ukształtowanie zakresu aktywności sądu w sferze ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, jako etapu poprzedzającego dokonywanie ustaleń prawnych. Błędnie ustalona podstawa faktyczna uniemożliwia bowiem dokonanie prawidłowych ustaleń prawnych. W związku z tym problematyka działania sądu z urzędu w zakresie ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a więc zbierania materiału faktycznego i dowodowego zajmuje nadal pierwszorzędne miejsce w literaturze prawniczej i praktyce orzeczniczej. Z tego względu przedmiotem zainteresowania niniejszej monografii będzie działanie sądu z urzędu w tej właśnie sferze.

Działanie sądu z urzędu w zakresie ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia może być rozumiane w rozmaity sposób, w zależności od celu dokonywanej analizy i metodologii prowadzonych badań.

Z jednej strony można o nim mówić z punktu widzenia realizacji przez sądy przyznanych im kompetencji do działania z urzędu, czyli wiązać omawianą problematykę z odpowiedzią na pytanie o faktyczny zakres tej aktywności realizowany przez sądy w danym systemie prawnym. W tym znaczeniu można m.in. mówić o bardziej lub mniej aktywnej postawie sądów w sferze gromadzenia materiału procesowego, o stosunkowo częstym lub rzadkim korzystaniu przez sądy z pewnych instytucji procesowych, o skuteczności dokonywanych przez sądy czynności itp. Można także próbować ustalić postrzeganie aktywności sądu w społeczeństwie i określić, czy sądy są uznawane za aktywnych czy też biernych uczestników postępowań sądowych. Tego rodzaju analiza ma w dużej mierze charakter socjologiczny, oparty na odpowiednich danych empirycznych, w tym przede wszystkim na konkretnych badaniach statystycznych⁵.

Z drugiej strony o działaniu sądu z urzędu można mówić z punktu widzenia zakresu kompetencji i obowiązków organów sądowych do działania z urzędu oraz na podstawie wykładni tych norm dokonywanej przez doktrynę i orzecznictwo. W tym znaczeniu dla określenia zakresu aktywności sądu konieczne jest teoretyczne przeanalizowanie poszczególnych instytucji prawnych, które przewidują działanie sądu z urzędu w postępowaniu cywilnym. Dzięki takiemu ujęciu problemu można określić model aktywności sądu ukształtowany przez ustawodawcę na gruncie

⁵ Taki sposób analizy sądowego stosowania prawa w zakresie postępowania cywilnego prezentują m.in. prace: M. Borucka-Arctowa (red.), *Skuteczność rozstrzygania sporów w postępowaniu cywilnym w praktyce i w opinii stron*, Ossolineum 1989, s. 28 i n.; M. Borucka-Arctowa (red.), K. Palecki, *Sądy w opinii społeczeństwa polskiego*, Kraków 2003, s. 99 i n.

określonego systemu procesowego, niezależnie od zakresu faktycznego korzystania przez sądy z pewnych uprawnień i postrzegania tej aktywności przez osoby trzecie.

Monografia w swoim założeniu opiera się na drugim ze wskazanych rozumień pojęcia działania sądu z urzędu i odnosi się przede wszystkim do jego normatywnego znaczenia. Konsekwencją tego jest oparcie analizy na gruncie normatywnym i odniesienie się do poglądów doktryny i orzecznictwa sądowego w celu ustalenia zakresu tej aktywności. Praca ma na celu ustalenie zakresu działania sądu z urzędu w postępowaniu cywilnym według obowiązującej regulacji procesowej i ocenę tego stanu rzeczy. Jej zadaniem jest, po pierwsze, zdefiniowanie działania sądu z urzędu, a więc określenie instytucji procesowych wchodzących w jego skład i mających znaczenie dla oceny zakresu tej aktywności. Po drugie zaś, chodzi o odpowiedź na pytanie o obecnie funkcjonujący model aktywności sądu w procesie cywilnym w odniesieniu do gromadzenia materiału procesowego i ustalania faktów. Zadaniem tej monografii jest także krytyczna ocena tego modelu pod kątem celowości i poprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości jako zorganizowanej całości. Z tego względu w opracowaniu tym zostały także zaproponowane konkretne rozwiązania interpretacyjne, a niekiedy także postulaty *de lege ferenda*.

Znaczenie tej problematyki jest szczególnie istotne w trakcie przemian polskiego postępowania cywilnego i w związku z dokonanymi już gruntownymi zmianami w systemie postępowania cywilnego. Znaczące nowelizacje kodeksu postępowania cywilnego z lat 1996–2004 sprawiły, że problematyka działania sądu z urzędu, w szczególności w sferze gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego, cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem. Wzajemne ukształtowanie relacji między podmiotami tego postępowania, oznaczenie zakresu obowiązywania zasady dyspozycyjności i kontradiktoryjności, ustalenie zakresu korzystania przez sąd z instytucji dopuszczenia dowodu z urzędu, to kwestie poruszane w ostatnim czasie bardzo często w orzecznictwie i literaturze.

Z tego względu konieczne jest określenie przejawów i znaczenia aktywności sądu w zakresie ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w procesie cywilnym na tle przemian polskiego procesu cywilnego. Przeprowadzenie tej analizy wymaga całościowego spojrzenia na rolę sądu i stron w postępowaniu w kontekście naczelných zasad procesowych, których rola i funkcja uległy w ostatnim czasie poważnym przeobrażeniom. Rozważania wymagają skonfrontowania teoretycznego modelu

aktywności sądu w postępowaniu cywilnym z regulacją normatywną i praktyką orzecniczą sądów oraz dokonywaną przez nie wykładnią przepisów. Umożliwi to ustalenie na ile model aktywności sądu ukształtowany w naszym prawie procesowym odpowiada teoretycznym założeniom naczelnych zasad procesowych. Ponadto, analiza taka będzie przydatna dla oceny obowiązującej regulacji z punktu widzenia celu procesu cywilnego, ujmowanego jako postulat wydania słusznego (prawidłowego) rozstrzygnięcia w sprawie.

Zasadność przeprowadzenia takiej analizy uzasadnia przede wszystkim brak całościowego ujęcia omawianego tematu i wyprowadzenia ogólnych wniosków co do zakresu aktywności sądu w postępowaniu cywilnym w odniesieniu do zbierania materiału faktycznego i dowodowego. Dotychczasowe publikacje i wypowiedzi doktryny mają z reguły charakter przyczynkowy i odnoszą się do pewnych wąsko zakreślonych problemów lub ograniczają się jedynie do omówienia wprowadzonych zmian legislacyjnych. Główne prace teoretyczne dotyczące tej materii, w tym przede wszystkim cenna rozprawa Jadwigi Klich-Rump⁶, powstawały często w zupełnie odmiennych realiach społeczno-politycznych i częściowo w odmiennym stanie prawnym, dlatego też są pracami w dużej mierze nieprzystającymi do kierunku zmian, które zaszły w zakresie prawa procesowego cywilnego. Należy wskazać, że problematyka określenia modelu aktywności sądu w sferze faktycznej i dowodowej ma znaczenie także ze względu na podjęty już wysiłek zmierzający do przygotowania założeń nowego kodeksu postępowania cywilnego⁷. Trzeba mieć na uwadze, że problematyka ukształtowania wzajemnej roli sądu i stron w postępowaniu będzie zapewne jednym z głównych problemów przyszłej kodyfikacji procesowej.

⁶ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977.

⁷ T. Ereciński, *O potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 2004, nr 3, s. 3 i n.; W. Brońiewicz, *Czy potrzebny jest nowy kodeks postępowania cywilnego?*, PiP 2004, nr 3, s. 11 i n.; A. Oklejak, *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego w czterdziestolecie jego istnienia* (w:) *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9 października 2005 r.)*, Kraków 2006, s. 7 i n.; F. Zedler, *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego?* (w:) *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 309 i n.; podsumowanie dotychczasowej dyskusji na temat konieczności nowej kodyfikacji procesowej oraz wskazanie na najistotniejsze problemy z nią związane zawiera praca K. Weitza, *Czy nowa kodyfikacja postępowania cywilnego?* PiP 2007, nr 3, s. 13 i n.; por. także P. Ryłski, *Projekt nowej jednolitej szwajcarskiej procedury cywilnej w świetle dyskusji nad założeniami nowego polskiego kodeksu postępowania cywilnego*, PS 2007, nr 11–12, s. 164 i n.

Ze względu na fakt, że uregulowanie wzajemnej relacji aktywności sądu i stron postępowania stanowi z reguły rezultat długotrwałego rozwoju historycznego, w ramach rozważań zawartych w monografii konieczne było sięgnięcie do literatury i orzecznictwa opartego na poprzednio obowiązujących ustawach procesowych. Dotyczy to przede wszystkim kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., którego regulacje w dużej mierze nadal stanowią trzon obowiązującego kodeksu. Obecnie daje się zauważyć w doktrynie powrót, lub postulaty powrotu, do niektórych regulacji istniejących w d.k.p.c., a nieuwzględnionych w ramach kodyfikacji z 1964 r. Z tego względu przyjrzenie się rozumieniu i funkcjonowaniu tych samych lub zbliżonych instytucji procesowych na gruncie kodeksu z 1930 r. ma znaczenie kluczowe dla wykładni obowiązujących przepisów. Odnosi się to także do poglądów ówczesnej doktryny i orzecznictwa, które często zachowały aktualność. W niektórych przypadkach konieczne było także sięgnięcie do stanu prawnego obowiązującego na ziemiach polskich jeszcze wcześniej, czyli do systemów procesowych państw zaborczych obowiązujących w poszczególnych dzielnicach II Rzeczypospolitej. Kwestia aktywności sądu w sferze ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia była często poruszana w tamtym okresie.

Opracowanie obejmuje w szerokim zakresie również problematykę prawnoporównawczą, gdyż działanie sądu z urzędu w postępowaniu cywilnym jest tym zagadnieniem, które obszernie jest omawiane w obcych systemach prawnych. Analiza taka pozwoliła na porównanie ukształtowania modelu aktywności sądu w innych państwach z regulacjami krajowymi i wyprowadzenie z niej wniosków przydatnych dla regulacji krajowych.

Tematyka książki została ograniczona do procesu podstawowego i modelowego trybu postępowania cywilnego. Wynika to także z tego, że zaszło w polskim postępowaniu cywilnym przemiany w zakresie aktywności sądu dotyczą w pierwszym rzędzie postępowania procesowego. Analiza zakresu działania sądu z urzędu w innych postępowaniach (w tym przede wszystkim w postępowaniu nieprocesowym, egzekucyjnym) wymaga oddzielnych badań uwzględniających specyfikę tych postępowań. Niewykluczone jest jednak w pewnym zakresie wykorzystanie metodologii i wniosków zawartych w monografii przy okazji rozważań nad innymi rodzajami sądowego postępowania cywilnego. Monografia ta zawiera bowiem uwagi ogólne dotyczące problematyki działania sądu z urzędu (np. w zakresie pojęcia czynności procesowych sądu podejmowanych z urzędu, naczelnych zasad procesowych), które mogą być przydatne dla takiej analizy.

* * *

Niniejsza książka stanowi skróconą i zaktualizowaną wersję rozprawy doktorskiej zatytułowanej: „Działanie sądu z urzędu w zakresie ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w procesie cywilnym” obronionej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w 2008 r.

W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować mojemu promotowi oraz opiekunowi naukowemu Panu Prof. dr. hab. Tadeuszowi Ercińskiemu za ogromną pomoc, życzliwość i wsparcie, których udzielił mi w trakcie przygotowywania niniejszej publikacji.

Pragnę także złożyć serdeczne podziękowania recenzentom: Pani Prof. dr hab. Marii Jędrzejewskiej oraz Panu Prof. dr hab. Andrzejowi Marciniakowi za życzliwe uwagi, które miały istotny wpływ na jej ostateczny kształt.

Rozdział I

Działanie sądu z urzędu w procesie cywilnym – analiza pojęcia

1. Sąd jako podmiot postępowania cywilnego

Pojęcie sądu jako podmiotu postępowania cywilnego jest wieloznaczne i w dużej mierze zależy od kontekstu, w którym używa się tego określenia¹. W literaturze spotyka się rozmaite znaczenia tego pojęcia. Można mówić o sądzie w znaczeniu ustrojowym (np. sąd rejonowy, sąd okręgowy, sąd apelacyjny), instytucjonalnym (np.: Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy, Sąd Najwyższy), w znaczeniu składu sądzącego, w znaczeniu funkcjonalno-proceduralnym (np. sąd rodzinny, sąd spadku) czy w kontekście sądu polubownego².

Dla potrzeb niniejszej monografii, która ma na celu przeanalizowanie pewnego wycinka aktywności sądu w postępowaniu cywilnym, podstawowe znaczenie ma pojęcie sądu, jakie nadaje mu ustawa procesowa³. Chodzi o sąd w znaczeniu podmiotu postępowania oraz jego udział w tym postępowaniu. Przez sąd w znaczeniu procesowym należy więc rozumieć konkretny organ procesowy (skład orzekający) wyrokujący lub dokonujący

¹ W literaturze obcej zob. m.in. rozważania dotyczące pojęcia sądownictwa (*juridictions*) i pojęcia sądów (*tribunaux*) oraz wzajemnych relacji. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paryż 1978, s. 61 i n.

² W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005, s. 108–109.

³ Kodeks postępowania cywilnego obok norm o charakterze *stricto* procesowym zawiera także normy ustrojowe (kompetencyjne). Te ostatnie znajdują się przede wszystkim w przepisach kodeksu postępowania cywilnego dotyczących właściwości (art. 15–46 k.p.c.) oraz jurysdykcji krajowej (art. 1096–1116 k.p.c.), por. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 27; w literaturze obcej por. P. Cuhe, *Précis de procédure civile et commerciale*, Paryż 1951, s. 4–5.

cy innych czynności procesowych w tym postępowaniu⁴. Organ taki jest bowiem wraz z uczestnikami postępowania jednym z jego podmiotów i oddziałuje na jego przebieg i zakończenie⁵. Sąd w tym znaczeniu ma pozycję nadrzędną względem innych uczestników postępowania, gdyż wyłącznie on kieruje postępowaniem i jako jedyny decyduje o zakończeniu postępowania⁶. Stanowi tym samym centralny element każdego sądowego postępowania cywilnego. Wszystkie czynności postępowania są dokonywane bądź przez sąd (jego organy), bądź przez strony i inne podmioty wobec sądu⁷.

Szczególna rola sądu jako podmiotu postępowania wynika z faktu, że jest jednocześnie organem władzy państwowej, któremu powierzono przeprowadzenie czynności związanych z postępowaniem cywilnym⁸. Z tego względu aktywność sądu w procesie można oceniać z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze, z punktu widzenia procesowego, czyli prawidłowości czynności podejmowanych w postępowaniu przez sąd jako podmiot tego postępowania oraz racjonalności tych czynności ze względu na ustalone cele procesu. Z drugiej natomiast strony, działalność sądu w procesie może być także oceniana z punktu widzenia ustrojowego, czyli wykonywania przez ten organ państwa swojej szczególnej funkcji, którą jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości⁹. Pierwszy aspekt działalności sądu ma charakter dynamiczny i wiąże się przede wszystkim z odpowiednim stosowaniem przez sąd norm procesowych. Głównie to spojrzenie na aktywność sądu jest przedmiotem zainteresowania niniejszej monografii, gdyż służy ono wyznaczeniu zakresu aktywności sądu w sferze gromadzenia materiału procesowego w toku postępowania cywilnego. Drugi aspekt

⁴ T. Ereciński, J. Gudowski (red.), J. Iwulski, *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, Warszawa 2002, s. 22.

⁵ Odnosi się to przede wszystkim do sfery gromadzenia materiału faktycznego i ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Jak trafnie zauważa Z. Resich „Sąd, będąc jednym z podmiotów występujących w procesie cywilnym, w zakresie ustalania stanu faktycznego sprawy występuje również w charakterze, w którym pozycja jego jest zbliżona do pozycji innych podmiotów, jak również w innym jeszcze charakterze, właściwym tylko jemu”. (Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958, s. 46). We wcześniejszej literaturze por. A. Balasits, *O t.zw. materalnym kierownictwie sędziowskim w procesie cywilnym*, CPE 1900, t. 1, s. 423.

⁶ Z. Resich, *Podmioty procesu w nowym kodeksie postępowania cywilnego*, NP 1966, nr 2, s. 139; E. Wengerek, *Przyczyny i zakres aktywności sędziego w polskim procesie cywilnym*, SI 1976, t. 5, s. 39–40.

⁷ E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 111.

⁸ M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 217; W. Siedlecki, *Istota procesu cywilnego z punktu widzenia państwa i jednostki*, PiP 1947, nr 7–8, s. 56; Z. Świeboda, *Sąd jako organ egzekucyjny*, Warszawa 1980, s. 8.

⁹ B. Bładowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Kraków 1999, s. 17.

aktywności sądu wiąże się natomiast z kwestią działania wymiaru sprawiedliwości jako jednej z najistotniejszych funkcji państwa i stosunku władzy sądowniczej do innych władz¹⁰. Ujęcie ustrojowe nie jest w zasadzie objęte problematyką niniejszej monografii.

Nie można jednak zapominać o tym, że ten drugi aspekt aktywności sądów ma obecnie szczególne znaczenie w związku z wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 r., gdyż wymaga włączenia do oceny działania sądu w postępowaniu cywilnym także wartości konstytucyjnych¹¹. Istotne jest bowiem, że wartości te nie tylko znajdują zastosowanie przy zabezpieczeniu podstawowych zasad ustrojowych, takich jak niezależność sądów i niezawisłość sędziów, lecz także wprost oddziałują na zasady postępowania¹², a nawet na konkretne czynności podejmowane przez sąd w procesie¹³. Znaczenie to wyprowadza się wprost z brzmienia art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Analiza konstytucyjna musi więc także być włączona do oceny zakresu aktywności sądu w postępowaniu cywilnym¹⁴, w tym przede wszystkim w zakresie ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia warunkującej prawidłowość całego rozstrzygnięcia. Sprawiedliwość rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jest bowiem w dużej mierze uzależniona od odpowiedniego wykorzystania przez sąd przysługujących mu instrumentów procesowych.

Działanie sądu w postępowaniu cywilnym nie ogranicza się jedynie do sądu w rozumieniu podmiotu orzekającego co do istoty sprawy. Wśród wielu przepisów postępowania można odnaleźć liczne regulacje dotyczące działania w toku postępowania innych organów sądowych dokonujących czynności procesowych. Chodzi tu przede wszystkim o przewodniczącego wydziału (art. 130 k.p.c.), przewodniczącego posiedzenia (art. 212, 226 k.p.c.), sędziego sprawozdawcę (art. 211 k.p.c.), sędziego wyznaczone-

¹⁰ Por. art. 173 Konstytucji RP, zgodnie z którym sądy i trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

¹¹ T. Ereciński, J. Gudowski (red.), J. Iwulski, *Komentarz...*, s. 23; H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005, nr 10, s. 37.

¹² P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 55 i n.; P. Pogonowski, *Wpływ wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. na sądowe postępowanie cywilne (w:) Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 227 i n.

¹³ T. Ereciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005, nr 10, s. 5 i n.

¹⁴ Na kwestię tę zwraca uwagę P. Pogonowski, *Wpływ...*, s. 249–254.

go lub sąd wezwany (art. 239 k.p.c.). Wszystkie te organy dokonują czynności w postępowaniu cywilnym, choć formalnie nie można zaliczyć ich do wąsko ujmowanego pojęcia sądu¹⁵. Jest to rezultat pełnienia przez sędziego rozmaitych funkcji wynikających z metodyki jego pracy¹⁶. Wydaje się jednak, że dla potrzeb niniejszej analizy pojęcie działania sądu z urzędu nie może być ograniczone wyłącznie do sądu jako organu orzekającego, lecz musi nim być objęta także aktywność wskazanych organów sądowych. Aktywność sądu w postępowaniu jest przeciwstawieniem aktywności stron i innych uczestników postępowania i może być dokonywana ze względów praktycznych przez rozmaite organy w znaczeniu ustrojowym lub procesowym, co nie zmienia jednak faktu, że aktywność ta ma jednakowy charakter i służy podobnemu celowi. Ma ona na celu zapewnienie przeprowadzenia prawidłowego postępowania i wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie. Wielość podmiotów występujących w tej funkcji jest najczęściej wynikiem jedynie uwarunkowań organizacyjnych i ograniczeń technicznych. Może również wynikać z tradycji¹⁷ lub z konieczności zapewnienia ekonomii postępowania i właściwego podziału pracy w trakcie postępowania¹⁸. Z tego względu przez działanie sądu z urzędu należy rozumieć działanie nie tylko sądu jako organu orzekającego, czyli rozstrzygającego sprawę – choć to ujęcie jest dominujące – lecz także innych organów sądowych, które uczestniczą w sprawowanej przez sądy funkcji wymiaru sprawiedliwości.

Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na ograniczenie zakresu tej monografii do problematyki działania sądu z urzędu w sferze ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, obok sądu w znaczeniu procesowym, największy wpływ na jej ukształtowanie będzie miał przewodniczący posiedzenia sądowego, który sprawuje tzw. materialne kierownictwo rozpra-

¹⁵ Sąd dokonuje czynności najczęściej w drodze orzeczeń (postanowień lub wyroków), natomiast przewodniczący i inne organy sądowe w drodze zarządzeń. Nieścisłe jest więc zawarte w niektórych przepisach sformułowanie „sąd zarządzi”. W takich przypadkach chodzi o postanowienie sądu (por. K. Schulbaum, *O postanowieniach i zarządzeniach według k.p.c.*, Głos Prawa 1933, nr 5, s. 289 i n.; W. Broniewicz, *W kwestii zarządzeń sądu w postępowaniu cywilnym*, NP 1972, nr 7–8, s. 1138; odmiennie S. Lizer, *W kwestii zarządzeń sądu w postępowaniu cywilnym*, NP 1973, nr 7–8, s. 1091).

¹⁶ B. Bładowski, *Kierownictwo sędziowskie postępowaniem cywilnym*, NP 1984, nr 4, s. 30; B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 19; H. Pietrzkowski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2005, s. 13.

¹⁷ Na aspekt ten w stosunku do funkcji przewodniczącego wydziału zwraca uwagę S. Gódlowski, *Rola przewodniczącego w procesie cywilnym a unifikacja wymiaru sprawiedliwości*, Głos Sądownictwa 1936, nr 6, s. 460.

¹⁸ M. Waligórski, *Proces...*, s. 219.

wą¹⁹. W znacznie mniejszym zakresie znaczenie takie mogą mieć również niektóre czynności przewodniczącego wydziału (np.: art. 208 § 2 k.p.c.)²⁰ lub sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego (np. art. 239, 240 § 2 k.p.c.). Czynności innych organów sądowych, takich jak np.: sędziego sprawozdawcy czy prezesa sądu²¹ nie mają z reguły wpływu na treść podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a ich charakter i cele są odmienne. Są one bowiem czynnościami pomocniczymi lub formalno-organizacyjnymi i służą przede wszystkim zapewnieniu prawidłowego funkcjonowania sądu zarówno w znaczeniu procesowym, jak i ustrojowym.

W tym miejscu należy podkreślić, że poza zakresem analizy znajduje się aktywność procesowa referendarzy sądowych, którzy zgodnie z art. 2 § 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych wykonują w sądach zadania z zakresu ochrony prawnej²². Mimo stopniowego poszerzania zakresu kompetencji referendarzy sądowych należy pamiętać, że nie uczestniczą oni w sprawowaniu przez sądy wymiaru sprawiedliwości, gdyż takie czynności wykonują jedynie sędziowie (art. 1 § 1 i 2 u.s.p.)²³. Mimo że w zakresie powierzonych czynności referendarz sądowy ma kompetencje sądu (art. 47¹ k.p.c.) to jednak jego pozycja ustrojowa sprawia²⁴, że nie wydaje się możliwe powierzenie mu czynności,

¹⁹ E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 82; B. Bładowski, *Kierownictwo...*, s. 32.

²⁰ S. Koniuszewski, *Przewodniczący wydziału a przewodniczący rozprawy*, Głos Sądownictwa 1937, nr 6, s. 474. Autor ten postuluje wyraźne rozgraniczenie funkcji przewodniczącego wydziału od „procesowo – kierowniczych” funkcji przewodniczącego rozprawy.

²¹ Do czynności prezesa sądu w postępowaniu cywilnym można zaliczyć m.in.: zarządzenie rozpoznania sprawy w składzie trzech sędziów zawodowych (art. 47 § 4 k.p.c.), wyrażenie zgody na dokonywanie doręczeń w dni ustawowo uznane za wolne od pracy lub w porze nocnej (art. 134 § 2 k.p.c.), przedłużenie terminu na sporządzenie uzasadnienia wyroku (art. 329 k.p.c.), wyrażenie zgody na dokonywanie czynności egzekucyjnych w dni ustawowo uznane za wolne od pracy lub w porze nocnej (art. 810 k.p.c.).

²² Przez pojęcie ochrony prawnej rozumie się najczęściej wykonywanie czynności o charakterze poarzeczniczym (por. T. Ereciński, J. Gudowski (red.), J. Iwulski, *Komentarz...*, s. 27).

²³ L. Korózs, A. Krajewski, *O zmianach w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, MoP 1998, nr 5, s. 173; L. Korózs, M. Sztorc, *Ustrój sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 22; A. Maziarz-Charuza, *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego w postępowaniu wieczystoksięgowym*, Kraków 2006, s. 53–54. Obecnie funkcji takich nie mogą sprawować asesory sądowi. W wyroku z dnia 24 października 2007 r., SK 7/06 (Dz. U. z 2007 r. Nr 204, poz. 1482) Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 135 § 1 u.s.p., który umożliwia powierzenie asesorom funkcji sędziego jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i utracił moc z dniem 6 maja 2009 r.

²⁴ W literaturze można spotkać różne poglądy co do pozycji ustrojowej referendarza sądowego. Część doktryny przyjmuje, że jest on jedynie organem pomocniczym sądu (K. Piasecki, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2005, s. 315) inni, że stanowi samodzielny organ sądowy (J. Ławnicka, *Referendarz sądowy jako organ przed sądem rejestrowym*, PS 2007, nr 5, s. 96).

które mogą w jakimkolwiek stopniu wpływać na ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, stanowiącej jedną z podstawowych funkcji sądu w zakresie merytorycznego rozstrzygania spraw, a tym samym, w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości²⁵. Z tego też względu problematyka udziału referendarzy sądowych nie ma związku z oceną zakresu aktywności sądu w postępowaniu cywilnym w zakresie dotyczącym ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sądowego.

Konkludując, dla potrzeb niniejszej monografii pojęcie działania sądu z urzędu będzie rozumiane jako działanie sądu zarówno w rozumieniu składu, przed którym toczy się postępowanie w sprawie cywilnej, jak również wszystkich jego organów (przewodniczącego, sędziego wyznaczonego) lub innych sądów (sąd wezwany), którym zostało powierzone dokonywanie czynności w tym postępowaniu, jeśli tylko czynności te dotyczą ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sądowego.

2. Charakter prawny czynności procesowych sądu

Wśród wszystkich czynności procesowych dokonywanych w toku postępowania cywilnego szczególne znaczenie mają czynności procesowe podejmowane przez organy procesowe. Czynności te mają bardzo różny charakter i mogą przyjmować różnorodne formy procesowe. Wszystkie jednak, wraz z czynnościami procesowymi stron i innych uczestników dochodzących ochrony praw w postępowaniu, zmierzają do jednego wspólnego celu, a mianowicie do wydania ostatecznego rozstrzygnięcia, czyli – co do zasady – do wydania wyroku w sprawie²⁶. Tak określony cel postępowania można jednak nazwać celem bezpośrednim lub celem

²⁵ W chwili obecnej referendarze sądowi są uprawnieni do dokonywania czynności w sprawach o wpis w księdze wieczystej oraz czynności w postępowaniu rejestrowym, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy (art. 509¹ k.p.c.), jak również czynności związanych z kosztami sądowymi (art. 108 § 1 zd. 2 k.p.c.; art. 82, art. 93 ust. 1, art. 118, art. 125 u.k.s.), wydawania nakazów zapłaty w postępowaniu upominawczym (art. 353¹ § 2 k.p.c.), stwierdzania prawomocności orzeczenia (art. 364 § 2 k.p.c.), wydawania postanowień o ustanowieniu albo odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego (art. 123 § 2 k.p.c.), wydawania zarządzeń w niektórych przypadkach (art. 130⁵, art. 479^{8a} § 6, art. 497¹ § 3 k.p.c.) oraz nadawania klauzuli wykonalności niektórym tytułom egzekucyjnym (art. 781 § 1¹ k.p.c.).

²⁶ W. Siedlecki, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 5; J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958, s. 9; K. Korzan, *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 20; Z. Świeboda, *Czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1990, s. 38–39.

w znaczeniu technicznym²⁷. Z punktu widzenia prawnego i społecznego nie jest bowiem bez znaczenia, jakie będzie to rozstrzygnięcie. Z tego względu nadrzędnym celem postępowania będzie wydanie przez sąd rozstrzygnięcia spełniającego określone kryteria. W sposób jednoznaczny kryteria te wyznaczył E. Waśkowski, który stwierdził, że „pierwszym i najważniejszym wymogiem, któremu winien odpowiadać proces cywilny, jest zapewnienie słuszności wyroków, wydawanych przez sądy”²⁸. Przez wyrok słuszny rozumiał natomiast taki, który „winien być oparty na normach prawa obowiązującego, odpowiadać rzeczywistym okolicznościom sprawy i być poprawnym z punktu widzenia logiki”²⁹. Jeśli w ten sposób rozumieć cel procesu cywilnego, to należy przyjąć, że czynności wszystkich uczestników postępowania cywilnego powinny zmierzać do wydania wyroku słusznego³⁰. Szczególną rolę do spełnienia mają czynności sądu, gdyż, jak trafnie zauważył E. Waśkowski, „czynności stron z reguły tylko powodują działalność sądu i dostarczają mu materiał potrzebny do wydania słusznego wyroku”³¹.

W literaturze podkreśla się, że czynności procesowe sądu nie mają – wbrew pozorom – jednolitego charakteru i można z teoretycznoprawnego punktu widzenia wyróżnić wiele ich rodzajów³². Jednocześnie trzeba zauważyć, że czynności procesowe sądu, jak do tej pory, były rozpatrywane

²⁷ W ten sposób cel procesu był ujmowany już od najdawniejszych czasów. Przykładowo J. Goldschmidt uznawał, że cel procesu sprowadza się do uzyskania prawomocnego wyroku (por. J. Goldschmidt, *Der Prozess als Rechtslage. Eine Kritik des prozessualen Denkens*, Berlin 1925, s. 151, por. także O. Jauerling, *Kilka uwag o celu procesu*, RPEiS 1984, nr 3, s. 62).

²⁸ W literaturze zamiast pojęcia wydania wyroku słusznego używa się czasami pojęć: wyroku sprawiedliwego (W. Majer, *Rzecz o instancjach sądowych i sądzie kasacyjnym*, Rocznik Towarzystwa Naukowego 1849, nr 3, s. 426; S. Jampoler, *Non liquet jako wynik postępowania dowodowego*, PPIA 1926, s. 287), wyroku trafnego (M. Waliński, *Proces...*, s. 170), wyroku prawidłowego (K. Weitz, *Między systemem dyskrejonalnej władzy sędziowskiej a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego*, Zbiór rozpraw ze Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego w Niechorzu (w druku). Odmienne cel postępowania cywilnego ujmuje S. Cieślak, który opierając się na regulacjach angielskich uznaje, że jest nim „rzetelne (sprawiedliwe) załatwienie sprawy cywilnej”. Por. S. Cieślak, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 55–56; por. także P. Pogonowski, *Rola sądu i autonomia stron w procesie cywilnym. Zagadnienia podstawowe*, RNP 2007, nr 2, s. 8–9.

²⁹ E. Waśkowski, *System...*, s. 100; por. także S. Ehrlich, *Glosa do orzeczenia SN z 28 lutego 1936, C. III. 1217/34*, OSP 1937, s. 58.

³⁰ W ten sam sposób na tle zasady rzetelnego postępowania por. Z. Knypl, *Prawo do sądu w świetle prawa międzynarodowego i prawa polskiego*, PES 1996, nr 17, s. 14.

³¹ E. Waśkowski, *System...*, s. 111.

³² W. Siedlecki, *Rola sądu w postępowaniu cywilnym (rozpoznawczym)*, PiP 1966, nr 12, s. 858; W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 75–76; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 284.

w polskiej literaturze przede wszystkim z punktu widzenia konkretnych ich rodzajów, bez generalnej próby znalezienia bądź wypracowania ogólnego pojęcia czynności procesowej sądu. Do wyjątków należą opracowania podręcznikowe³³, które jednak ze względu na charakter tych publikacji, nie mogły zająć się analizą tej kategorii czynności procesowych w sposób pogłębiony. Do dzisiaj nie powstało ogólne opracowanie podejmujące próbę zdefiniowania tego pojęcia³⁴. Jest to dość uciążliwe, ponieważ problematyka dotycząca istoty, cech charakterystycznych i rodzajów czynności procesowych sądu jest rozproszona po licznych pracach traktujących często o zagadnieniach szczegółowych. W przeciwieństwie do czynności procesowych sądu badania nad czynnościami procesowymi stron mają charakter ogólny i zmierzają do wskazania istoty tego rodzaju czynności³⁵. Wynika to zapewne z większej jednolitości i jednorodności czynności procesowych stron, co ułatwia badania przekrojowe i uogólniające.

Z punktu widzenia tego opracowania, próba określenia czym są i jakimi cechami charakteryzują się czynności procesowe sądu ma pierwszorzędne znaczenie. Wynika to przede wszystkim z tego, że aktywność sądu w postępowaniu cywilnym przejawia się w pierwszej kolejności w podejmowanych przez ten organ czynnościach procesowych. To one odgrywają główną rolę wśród wszelkich działań sądu, również wśród tych podejmowanych z urzędu. Nie oznacza to jednak, że sąd nie może dokonywać w toku postępowania innych czynności, które nie będą mogły być uznane za czynności procesowe³⁶ (np.: dokonywanie przez sąd spostrzeżeń fak-

³³ Odrębne rozdziały poświęcone czynnościom procesowym sądu można odnaleźć w następujących pracach: M. Waligórski, *Proces...*, s. 554–569; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 229–240; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 154–155; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 279–280. O czynnościach organów procesowych mówi W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 75.

³⁴ Nie można zapominać o pracy Z. Świebody, który jednak poświęca pojęciu i rodzajom czynności procesowych sądu i komornika zaledwie kilkanaście stron (por. Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 50–61).

³⁵ Por. S. Dalka, *Czynności procesowe stron w procesie cywilnym*, Pal. 1975, nr 9, s. 47 i n.; E. Warzocha, *Cofnięcie powództwa oraz wniosku wszczynającego postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1977; J. Mokry, *Czynności procesowe podmiotów dochodzących ochrony praw w postępowaniu cywilnym*, Wrocław 1993; R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006.

³⁶ Część autorów przyjmuje, że działania organów sądowych wywołujące konsekwencje dla postępowania zawsze przybierają postać czynności procesowych (por. J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 69). Wydaje się jednak, że kwestia ta zależy od określenia pojęcia „wywoływania konsekwencji dla postępowania”, gdyż nie wszystkie działania sądu muszą bezpośrednio wywoływać taki skutek, mogą je jednak wywołać pośrednio w powiązaniu z innymi działaniami i wtedy staną się jedynie elementem czynności procesowej sądu złożonej z szeregu działań, same takiej czynności nie stanowiąc.

tycznych, analiza materiału procesowego itp.). Jednak działania takie zawsze są nakierowane w ostatecznym celu na dokonanie czynności procesowej lub znajdują odzwierciedlenie w późniejszej czynności procesowej sądu³⁷. Z tych też względów analiza działania sądu z urzędu w procesie cywilnym zostanie ograniczona przede wszystkim do dokonywanych przez sąd czynności procesowych. Konieczne więc będzie wskazanie znaczenia i zakresu tego pojęcia.

Potrzeba rozważenia problematyki czynności procesowych sądu wynika również z faktu, że sąd przejawia swą aktywność w postępowaniu cywilnym przede wszystkim w drodze czynności procesowych szczególnego rodzaju, a mianowicie orzeczeń sądowych³⁸. Wśród orzeczeń najważniejsza rola przypada wyrokom³⁹. Również z praktycznego punktu widzenia mają one najdonioślejsze znaczenie dlatego też ustawodawca szczegółowo reguluje wymagania, jakim powinny one odpowiadać. Jednym z głównych i nieodzownych elementów wyroku jest natomiast podstawa faktyczna rozstrzygnięcia, którą ustala sąd na podstawie dokonanych w toku postępowania rozpoznawczego czynności procesowych⁴⁰. Z tego względu konieczne jest przeanalizowanie, jakie relacje zachodzą między czynnościami sądu o charakterze decyzyjnym a innymi czynnościami podejmowanymi przez sąd w toku postępowania. Aktywna rola sądu wynika także z kompetencji do podejmowania innych czynności, takich jak: zarządzenia przewodniczącego czy nawet określone czynności faktyczne (np. doręczenia)⁴¹. Wszystkie one składają się na pojęcie czynności procesowych sądu.

Bliższe spojrzenie na czynności procesowe sądu pozwoli również wyodrębnić wśród nich szczególny rodzaj, a mianowicie czynności procesowych podejmowanych przez sąd z urzędu i umiejscowić je na tle innych

³⁷ Przykładowo, jeżeli sąd (członek składu orzekającego) przeprowadzi określoną analizę myślową zebranego w sprawie materiału procesowego (ocena dowodów, weryfikacja twierdzeń stron itp.) to skutkiem tego będzie wydanie wyroku określonej treści. Sama natomiast analiza i sposób rozumowania sądu znajdzie swoje odzwierciedlenie w innej czynności procesowej, czyli w treści sporządzonego uzasadnienia (art. 328 § 2 k.p.c.). To samo dotyczy sytuacji, gdy członek składu orzekającego poczyni określone spostrzeżenie faktyczne np. co do zachowania się świadka i umieści odpowiednią wzmiankę w protokole. Spostrzeżenie to z tym momentem stanie się elementem czynności procesowej, jaką jest sporządzenie protokołu z przebiegu rozprawy (art. 158 § 1 pkt 2 w zw. z art. 157 § 1 k.p.c.).

³⁸ Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 55.

³⁹ J.K. Gidyński, *O aktach prawnych wyrokowania w sądach pierwszej instancji według kodeksu postępowania cywilnego*, RPEiS 1932, nr 4, s. 155; K. Korzan, *Orzeczenia konstytucyjne...*, s. 19.

⁴⁰ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, Warszawa 1977, s. 30.

⁴¹ W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 75.

rodzajów czynności procesowych podejmowanych przez organy procesowe i przeanalizować wzajemne relacje między nimi. Pozwoli także na wskazanie roli, jaką pełnią tego rodzaju czynności procesowe sądu na gruncie współczesnego postępowania cywilnego, przede wszystkim w sferze gromadzenia materiału procesowego i ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia.

Ze względu na to, że czynności procesowe sądu należą do szerszej kategorii czynności procesowych, muszą charakteryzować się tymi samymi cechami, jednak jako czynności głównego uczestnika postępowania mają też swoiste cechy przynależne wyłącznie im. Stąd rozważania w przedmiocie czynności procesowych sądu muszą zostać poprzedzone ogólnymi uwagami na temat istoty i pojęcia czynności procesowych.

2.1. Pojęcie czynności procesowych oraz ich rodzaje

Pojęcie czynności procesowych jest jedną z najbardziej spornych kwestii procesu cywilnego, a jednocześnie stanowi centralne pojęcie nauki prawa procesowego cywilnego⁴². Dotyka ono bowiem podstawowego zagadnienia, jakim jest struktura procesu. Pojęcie czynności procesowych związane jest także z dynamiką procesu cywilnego przez jego powstanie, rozwój i zakończenie. Z tych względów jest ono z natury rzeczy uwikłane w liczne spory związane z próbą określenia istoty procesu cywilnego jako całości. Utrudnia to ujednolicenie poglądów i przyjęcie wspólnego stanowiska w tej materii⁴³.

Wśród większości autorów zajmujących się tą tematyką nie ma zgody zarówno co do definicji tego pojęcia, jak i jego zakresu oraz cech szczególnych⁴⁴. W niniejszej monografii nie można więc nie tylko przedstawić

⁴² W. Siedlecki, *Czynności procesowe*, PiP 1951, nr 11, s. 696; M. Jędrzejewska, *Wpływ czynności procesowych na bieg przedawnienia*, Warszawa 1984, s. 19; Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 7; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 278. Wskazuje się jednak, że mimo braku jednomyślności w podejściu do istoty i pojęcia czynności procesowej nie rzutuje to w negatywny sposób na praktykę procesu, por. J. Mokry, *Czynności...*, s. 51.

⁴³ Co do związku między koncepcją istoty procesu cywilnego a pojęciem czynności procesowej por. m.in. A. Balasits, *Nieważność i zarzuty w austriackim procesie cywilnym*, PSiA 1986, nr 27, s. 209–210; A. Balasits, *Proces cywilny stosunkiem prawnym*, PSiA 1890, nr 1, s. 1 i n.; F.X. Fierich, *Projekty polskiej procedury cywilnej w oświetleniu nauki o stosunku procesowym*, Pal. 1924, nr 8–9, s. 362; E. Waśkowski, *Istota procesu cywilnego*, PPC 1936, nr 12–13, s. 353; W. Siedlecki, *Istota procesu...*, s. 55; W. Siedlecki, *Nieważność postępowania cywilnego*, Kraków 1956, s. 44; Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 18–23. Współczesne poglądy prezentuje w sposób syntetyczny J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 12–15.

⁴⁴ Można wręcz spotkać poglądy, które ze względów metodologicznych rezygnują z pojęcia czynności procesowych. Dla potrzeb badań nad formalizmem postępowania cywilnego S. Cieślak

wszystkich wyrażonych poglądów, lecz trudno nawet pokusić się o zaproponowanie jednoznacznej definicji, czy nowego jej ujęcia. Wydaje się, że całkiem nowe podejście do tego zagadnienia – z punktu widzenia celów tego opracowania – nie jest konieczne. Niezbędne jest jednak przedstawienie głównych poglądów w zakresie czynności procesowych i próba ich uogólnienia oraz znalezienia elementów wspólnych i cech charakterystycznych⁴⁵. Przede wszystkim chodzi więc nie tyle o znalezienie definicji pojęcia czynności procesowej, co o ustalenie pewnych cech konstytuujących tę kategorię procesową. Umożliwi to w dalszej kolejności analizę pojęcia czynności procesowej sądu z punktu widzenia cech czynności procesowej jako kategorii ogólnej.

W polskiej doktrynie procesu cywilnego problematyka istoty czynności procesowych była już poruszana w literaturze międzywojennej⁴⁶. Najszerzej zagadnieniem tym zajął się E. Waśkowski, który przyjmował, że czynności procesowe to „czynności wszystkich osób biorących udział w postępowaniu (sędziów, stron, ich zastępców, świadków, biegłych, tłumaczy, protokolantów, komorników sądowych) wykonywane podczas postępowania”⁴⁷. W ramach tak szeroko pojętych czynności procesowych wyróżnił on „czynności procesowe w ścisłym znaczeniu tego słowa”, przez które „należy rozumieć czynności podmiotów procesu, wykonywane przez nie w celu urzeczywistnienia swych praw procesowych”⁴⁸. Tym samym pojęcie czynności procesowej *sensu stricto* ograniczył on podmiotowo jedynie do czynności sądu i stron postępowania⁴⁹, posługując się równolegle także szerokim pojęciem czynności procesowej.

w miejsce pojęcia czynności postępowania cywilnego posługuje się pojęciem „samoistnych elementów postępowania cywilnego”, por. S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 12–13.

⁴⁵ W literaturze często ujmuje się czynności procesowe w ramach teoretycznej koncepcji czynności konwencjonalnych, rozumianych jako czynności kulturowe nastawione na czyjąś interpretację (por. S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 25–32). Na temat pojęcia czynności konwencjonalnych por. L. Nowak, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Czynności konwencjonalne w prawie*, SP 1972, nr 33, s. 73 i n. Zasadnie wskazuje się jednak, że obok czynności konwencjonalnych w postępowaniu cywilnym dokonywane są także czynności faktyczne sformalizowane, por. G. Szacoń, *Proces cywilny na tle koncepcji czynności konwencjonalnych – formalizacja czynności faktycznych i konwencjonalnych* (w:) S. Czepita (red.), *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, Szczecin 2006, s. 87 i n. oraz O. Bogucki, *Przeprowadzanie dowodów w postępowaniu cywilnym z perspektywy koncepcji czynności konwencjonalnych* (w:) *Konwencjonalne...*, s. 103 i n.

⁴⁶ Z wcześniejszej literatury por. A. Balasits, *Nieważność...*, s. 209.

⁴⁷ E. Waśkowski, *Istota czynności procesowych*, PPC 1937, nr 24, s. 737.

⁴⁸ E. Waśkowski, *Podręcznik...*, Wilno 1932, s. 169.

⁴⁹ Pojęcie czynności stron autor traktował jednak niezwykle szeroko, o czym w dalszej części pracy.

Autor ten jednak wyraźnie wskazał, że pojęcie doktrynalne czynności procesowej w szerokim znaczeniu nie jest tożsame z tym, co pod pojęciem czynności procesowej rozumiał kodeks postępowania cywilnego z 1930 r. Z analizy poszczególnych przepisów kodeksu wyprowadził on wniosek, że w dawnym k.p.c. termin ten był używany tylko dla oznaczenia czynności procesowych stron, interwenientów i pełnomocników⁵⁰. Tym samym stwierdził, że „zgodnie z terminologią k.p.c. przez czynności procesowe należy rozumieć czynności procesowe stron w sensie obszernym, tj. tak samych podmiotów procesu, czyje prawa stanowią przedmiot rozstrzygnięcia sądu, jak i ich przedstawicieli procesowych oraz przyrównanych do stron interwenientów”⁵¹. Autor, wyrażając niezadowolenie z dotychczasowych prób definicji pojęcia czynności procesowych, stwierdził, że nie ujmują one istoty tych czynności, ograniczając się tylko do spojrzenia opisowego, nie wskazując na czym polegają czynności procesowe stron⁵². Według E. Waśkowskiego czynności procesowe są uprawnieniami wynikającymi z przyznanego przez ustawodawcę prawa podmiotowego i są dopuszczalne tylko w takim zakresie, w jakim dopuszcza je ustawodawca procesowy. Strony, mogą dokonywać tylko i wyłącznie tych czynności, które dla nich przewidziała ustawa. Podkreśla też, że czynności procesowe są szczególnym rodzajem faktów prawnych, stanowiących działania prawne, zawierające oświadczenie woli podmiotu. W odróżnieniu jednak od czynności prawnych nie mają charakteru samostanowienia, gdyż nie powodują bezpośrednio powstania, zmiany lub ustania stosunków cywilnoprawnych, lecz pozostają zawsze w związku z procesem. Reasumując, autor ten upatruje istoty czynności procesowych w dwóch elementach. Pierwszym – podmiotowym – tzn. czynności procesowe mogą być dokonywane jedynie przez sąd i strony, przy czym te ostatnie są rozumiane przez autora bardzo szeroko. Drugim – przedmiotowym – sąd i strony mogą dokonywać jedynie takich czynności, do których dokonania upoważnia je ustawa, tj. takie, które odpowiadają ich prawom podmiotowym⁵³.

⁵⁰ E. Waśkowski, *Istota czynności...*, s. 737.

⁵¹ W pracy pt. *Istota czynności procesowych* E. Waśkowski posługuje się kodeksowym pojęciem czynności procesowych ograniczonym wyłącznie do czynności stron, interwenientów i pełnomocników.

⁵² Autor dzieli wszystkie dotychczasowe definicje na trzy grupy. Mówi o tzw. definicjach pozornych, które nie zawierają żadnej realnej treści i sprowadzają się do tautologii. Po drugie, wskazuje na definicje teleologiczne, które określają pojęcie czynności procesowej z punktu widzenia ich celu oraz po trzecie na najczęściej spotykane, które polegają na wyszczególnieniu treści czynności procesowych. Por. E. Waśkowski, *Istota czynności...*, s. 738–739.

⁵³ E. Waśkowski, *Podręcznik...*, s. 170.

Spośród innych autorów tego okresu na temat czynności procesowych wypowiadał się też A. Pastuszka, który stwierdził, że „przez czynności procesowe w obszerniejszym znaczeniu – rozumie się czynności stron i sądu – mające na celu powstanie, prowadzenie i zakończenie sporu – czynności, które są uregulowane przez prawo procesowe”⁵⁴. Natomiast przez czynności procesowe w węższym znaczeniu autor rozumiał tylko „czynności stron, przed procesem i w toku procesu dotyczące sporu”. Czynności dokonywane przez sąd określał on natomiast „czynnościami sądu”, a nie czynnościami procesowymi, rezerwując to pojęcie dla czynności stron i innych uczestników postępowania⁵⁵. Z definicji tej wynika, że autor obok kryterium podmiotowego posłużył się także kryterium celowościowym wskazującym, jaki cel powinien przyświecać czynności, by móc nazwać ją czynnością procesową. Kryterium celowościowe ujęte jest dość wąsko, ograniczając się jedynie do powstania, prowadzenia i zakończenia procesu, nie obejmując w zasadzie wszystkich możliwych czynności dokonywanych w procesie przez strony i organy procesowe⁵⁶. Warte podkreślenia jest, że uznawał on za czynności procesowe stron również takie czynności, które zostały podjęte przed procesem jeśli tylko dotyczyły procesu. Autor ten, poza podaniem wyżej wskazanej ogólnej definicji czynności procesowych nie zajmował się ich charakterystyką jako ogólnej kategorii prawnej, skupiając się wyłącznie na opisie czynności procesowych stron i czynności sądu.

Teoria polskiego procesu cywilnego doczekała się szerszych badań oraz zdefiniowania pojęcia czynności procesowej jako kategorii ogólnej dopiero po drugiej wojnie światowej. W pierwszym rzędzie należy wskazać na wypowiedzi M. Waligórskiego, W. Siedleckiego, W. Berutowicza, oraz J. Mokrego.

M. Waligórski w zasadzie nie podaje definicji czynności procesowej zadowalając się stwierdzeniem, że „jeśli pewne zdarzenia są działaniem skierowanym na spowodowanie pewnych skutków w procesie to mamy do czynienia właśnie z czynnościami procesowymi”⁵⁷. Autor ten dając prymat kryterium celowościowemu praktycznie całkowicie abstrahuje od kryte-

⁵⁴ Por. *Prawo procesu cywilnego według wykładów Prof. A. Pastuszki*, Lublin 1937, s. 102.

⁵⁵ *Prawo procesu...*, s. 102 i 118; por. także tytuły rozdziałów VI i VII tejże pracy.

⁵⁶ Według tej definicji za czynność procesową nie będzie mogło być uznane np. postanowienie sądu o zawieszeniu postępowania na zgodny wniosek stron (art. 178 k.p.c.). Czynność ta nie ma na celu ani wszczęcia, ani też prowadzenia, czy zakończenia procesu. Wręcz przeciwnie prowadzi ona do wstrzymania toku procesu..

⁵⁷ M. Waligórski. *Proces...*, s. 555.

rium podmiotowego, przyjmując – jak wynika z dalszych jego rozważań – szerokie ujęcie, że każda czynność, która wywołuje skutek w procesie jest czynnością procesową.

Autor ten, za wzorem doktryny włoskiej, z niezwykłą precyzją dokonuje charakterystyki czynności procesowych przez podział ogółu czynności na liczne kategorie. Ze względu na bogactwo tych rozważań oraz ich niezwykłą oryginalność oraz przydatność dla dalszych wywodów konieczne jest ich krótkie przedstawienie. W pierwszej kolejności autor dokonuje podziału czynności procesowych z punktu widzenia techniki procesowej, dzieląc je na: czynności należące do zakresu kierowania procesem, czynności należące do zakresu zbierania materiału procesowego, czynności wchodzące w zakres opracowywania materiału procesowego oraz czynności wchodzące w zakres załatwiania procesu. Wśród czynności kierujących procesem autor wyróżnia czynności sądu, czyli zarządzenia oraz czynności stron, przez które mogą one wpływać na bieg procesu, nazywając je dyspozycjami⁵⁸. M. Waligórski wskazuje, że wśród czynności procesowych stron kierujących procesem znajdują się również wnioski, które nie są tak jak dyspozycje właściwym działaniem, a stanowią jedynie prowokowanie działania innych osób, w szczególności organów procesowych. Ich cechą charakterystyczną jest to, że mogą one pochodzić nie tylko od stron, ale również od innych osób, jak biegłego, świadka, dozorca, nabywcy rzeczy na licytacji itp.⁵⁹ W ramach czynności kierujących procesem autor największe znacznie przypisuje jednak czynnościom sądu, czy też szerzej – czynnościom organów procesowych.

Wśród czynności należących do grupy zbierania materiału procesowego wskazuje on przede wszystkim na: twierdzenia, czyli oświadczenia o prawdziwości lub nieprawdziwości pewnych faktów oraz zeznania i sprawozdania⁶⁰. Czynnością taką może być np. złożenie dokumentu lub przedmiotu przez osobę trzecią lub stronę do dyspozycji organu procesowego, względnie jego okazanie. Szczególną jednak rolę autor przypisuje tym czynnościom, które są oświadczeniami organu procesowego co do sposobu i treści załatwienia procesu. Czynności te są – jak widać – zastrze-

⁵⁸ M. Waligórski, *Proces...*, s. 556.

⁵⁹ *Ibidem...*, s. 557.

⁶⁰ W zakresie rozróżnienia pomiędzy zeznaniem a sprawozdaniem autor posługuje się kryterium, czy osoba dokonująca czynności weszła w posiadanie odnośnych wiadomości samoistnie, czy też na zlecenie organu procesowego. W tym drugim przypadku autor mówi np. o sprawozdaniu biegłego czy kuratora sądowego. Por. M. Waligórski, *Proces...*, s. 558.

żone wyłącznie dla organów procesowych i nie mogą być dokonane przez inne podmioty.

Wedle innego podziału M. Waligórski przyjmuje, że można wyróżnić czynności procesowe dokonane w procesie oraz takie, które nie będąc dokonanymi w procesie wywierają w nim pewne skutki (np. umowa o właściwość sądu, zapis na sąd polubowny).

Z punktu widzenia niniejszych rozważań kluczowe znaczenie ma zaproponowany przez M. Waligórskiego podział dokonany ze względu na cel i skutek czynności procesowych. W tym zakresie mówi on o czynnościach procesowych *sensu stricto*⁶¹ tj. takich, bez których dokonania nie mogą nastąpić określone skutki prawne (np. złożenie wniosku o uzasadnienie wyroku, złożenie środka odwoławczego). Dokonanie więc tych czynności jest konieczną przesłanką osiągnięcia zamierzonego skutku. Ponadto wyróżnia on czynności fakultatywne, czyli takie, które mogą zostać dokonane, ale niezależnie od nich taki sam skutek powinien nastąpić w procesie (np. podniesienie zarzutu niewłaściwości nieusuwalnej sądu, czy powołanie norm prawa), gdyż organ procesowy ma obowiązek dokonać tych czynności z urzędu. W końcu autor wyróżnia też czynności zakazane, czyli takie, na które prawo procesowe nie zezwala. Największą doniosłość, zdaniem autora, mają czynności procesowe *sensu stricto*, gdyż są one dokonywane dla wywołania określonego skutku prawnego w zgodzie z prawem procesowym, a poza tym w sposób realny wpływają na bieg procesu.

Autor dostrzega znaczenie czynności procesowych *sensu stricto* nie tylko po stronie uczestników postępowania, ale także po stronie organów procesowych, odróżniając czynności dokonywane w celu wykonania ciążącego na organie obowiązku procesowego (np. rozpoznanie złożonego przez stronę wniosku dowodowego), od czynności dyskrejonalnych, czyli dokonywanych bez ciążącego na sądzie obowiązku (autor podaje tu jako przykład dopuszczenie przez sąd dowodu niezawnioskowanego przez strony)⁶².

M. Waligórski wyróżnia jeszcze czynności procesowe z punktu widzenia ich struktury prawnej, zarówno ilościowej jak i jakościowej. W tym

⁶¹ Co prawda autor mówi o czynnościach prawnych *sensu stricto*, a nie czynnościach procesowych *sensu stricto*, ale w innych miejscach tej samej pracy wspomina o czynnościach procesowych w ścisłym tego słowa znaczeniu rozumiejąc przez nie ten sam rodzaj czynności (por. M. Waligórski, *Proces...*, s. 564) stąd należy uznać, że określenie czynności prawnej *sensu stricto* nie jest poprawne i stanowi jedynie omyłkę pisarską.

⁶² M. Waligórski, *Proces...*, s. 565.

pierwszym przypadku rozróżnia czynności pojedyncze oraz czynności złożone. Ważniejsze jednak znaczenie ma zaproponowany podział czynności procesowych ze względu na strukturę jakościową. Można bowiem rozróżnić czynności, które obracają się w sferze przemian natury faktycznej i wtedy mówi się o nich jako o tzw. zabiegach (operacjach) procesowych (np. doprowadzenie świadka, doręczenie pisma procesowego) lub też o czynnościach natury psychicznej mających na celu odebranie pewnych wrażeń, bądź przekazanie ich innej osobie (np. oświadczenia wiedzy lub woli stron, sądu lub innego podmiotu uczestniczącego w procesie – świadka, biegłego)⁶³.

Przedstawione przez M. Waligórskiego podziały czynności procesowych mają bardzo duży walor poznawczy, choć zapewne w znacznie mniejszym stopniu znajdują one zastosowanie w praktyce. Istotne jest zwrócenie uwagi na fakt, że autor ten przyjmuje w zasadzie nieograniczenie szerokie – od strony podmiotowej – pojęcie czynności procesowej uznając, że czynności takiej może dokonać również osoba trzecia, jeśli np. składa dokument w sądzie. Ponadto ważne jest umiejscowienie punktu ciężkości w definicji tego pojęcia na kategorii celu i skutku, który dana czynność wywołuje lub też ma wywołać. Jednocześnie autor ten wskazuje na zupełnie nową okoliczność, której przy rozważaniach nad pojęciem czynności procesowych nie brano dotychczas pod uwagę, a mianowicie kwestię roli inicjatywy podmiotu w dokonaniu czynności procesowej oraz skuteczności czynności procesowej. Kwestia ta będzie niezwykle pomocna przy analizowaniu w dalszej części czynności procesowych sądu podejmowanych z urzędu.

Krótką definicję czynności procesowej podaje W. Miszewski przyjmując, że „jest nią każda czynność przewidziana w ustawie podejmowana przez sąd lub organ sądowy, albo przez uczestników postępowania celem wszczęcia, przeprowadzenia i zakończenia procesu”⁶⁴. Jak widać, definicja ta jest zbliżona do definicji A. Pastuszki, z tym, że zalicza wyraźnie do pojęcia czynności procesowej⁶⁵ także czynności sądu i organów procesowych,

⁶³ Oprócz wskazanych tu rodzajów czynności procesowych M. Waligórski wskazuje również na czynności procesowe prawotwórcze (np. zawarcie umowy prorogacyjnej) oraz umarzające prawo (np. bierność zachowanie się strony przez co upłynie termin do wniesienia środka zaskarżenia). Wyróżnia też czynności procesowe w postaci tzw. porozumień osób występujących w procesie (np. oznaczenie sposobu postępowania przed sądem polubownym). Por. M. Waligórski, *Proces...*, s. 562 oraz 568–569.

⁶⁴ W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie. Część pierwsza*, Warszawa-Lódź 1946, s. 56.

⁶⁵ Autor zamiennie z pojęciem „czynności procesowa” posługuje się także określeniem „akt procesowy” (por. W. Miszewski, *Proces...*, s. 56).

nie wyróżniając natomiast pojęcia czynności procesowej w obszerniejszym i węższym zakresie.

Wiele cennych uwag pojęciu czynności procesowej poświęcił W. Siedlecki wiążąc je z zaproponowaną przez siebie koncepcją procesu cywilnego jako aktu prawnego złożonego⁶⁶. Autor ten zaliczył czynności procesowe do kategorii czynności prawnych, ale wyróżniających się swoistymi cechami stanowiącymi o ich odrębności w ramach systemu prawnego. Zwrócił przede wszystkim uwagę, że w odróżnieniu od poglądów doktryny przedwojennej w procesie należy posługiwać się pojęciem czynności procesowej zarówno na oznaczenie czynności stron i uczestników postępowania, jak również na oznaczenie czynności sądu i prokuratora⁶⁷. W związku z powyższym odrzucił on wąskie rozumienie pojęcia czynności procesowej ograniczone tylko do czynności stron i uczestników postępowania. Można więc przyjąć, że stanął jednoznacznie na gruncie integracyjnych badań nad istotą czynności procesowych w postępowaniu cywilnym⁶⁸.

Z drugiej strony autor ten przy konstruowaniu definicji czynności procesowej zwrócił uwagę na dwa fakty. Po pierwsze wskazał, że czynności procesowe mogą być dokonywane wyłącznie przez „podmioty, które mogą uczestniczyć w spełnianej w procesie cywilnym funkcji społecznej”. Podmiotami takimi są organy sądowe państwa, prokurator, strony procesowe oraz ewentualni pomocnicy stron (interwenci uboczni)⁶⁹. Po drugie W. Siedlecki wskazał, że o tym czy dana czynność może zostać uznana za czynność procesową powinien decydować jej procesowy skutek. Skutek ten powinien zostać uregulowany przez prawo procesowe, gdyż to będzie dominującym znamieniem czynności procesowej odróżniającym ją od innych czynności prawnych⁷⁰. W związku z powyższym autor zdefiniował czynność procesową jako każdą „czynność podmiotów procesowych, która

⁶⁶ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 696–705. Co do teorii procesu jako aktu prawnego złożonego por. W. Siedlecki, *Istota procesu...*, s. 46 i n.; W. Siedlecki, *Nieważność procesu...*, s. 40–57.

⁶⁷ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 702.

⁶⁸ Obecnie zdecydowana większość polskich autorów posługuje się jednolitym pojęciem czynności procesowej obejmując nim zarówno czynności procesowe stron i uczestników postępowania, jak również czynności organów procesowych i prokuratora (por. Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 49; A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2004, s. 78; K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004, s. 133–136; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, s. 117; S. Dalka, *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005, s. 87; W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 75; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 284–285). Kwestia ta wygląda odmiennie w literaturze obcej.

⁶⁹ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 702.

⁷⁰ J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie...*, s. 354.

według obowiązującej ustawy procesowej może wyrzucić skutki dla procesu cywilnego jako aktu prawnego złożonego”⁷¹.

W. Siedlecki wyraźnie odróżnił od tak rozumianych czynności procesowych tzw. działania pozostające w związku z procesem cywilnym, ale niebędące czynnościami procesowymi. W ocenie autora działaniami takimi mogą być bądź czynności procesowe podmiotów postępowania, dokonane poza procesem, lecz wywołujące pewne skutki w procesie (np. umowa prorogacyjna, zapis na sąd polubowny, tzw. umowy dowodowe), bądź czynności osób trzecich dokonane w procesie (np. zeznania świadka, opinia biegłego itp.)⁷². Te wszystkie czynności, mimo że wywołują skutek procesowy, nie mogą być, zdaniem autora, zaliczone do czynności procesowych, jako niedokonane przez podmioty tego postępowania⁷³. Autor wskazał wyraźnie, że te tzw. działania pozostające poza procesem cywilnym mogą dotyczyć bądź stron procesowych, bądź osób trzecich, nigdy zaś czynności organów sądowych, gdyż te zawsze będą czynnościami procesowymi⁷⁴.

Definicja zaproponowana przez W. Siedleckiego w szerokim zakresie została zaakceptowana w doktrynie i jest chyba najpowszechniej powoływaną definicją tego pojęcia w polskiej procesualistyce cywilnej⁷⁵. Spotkała się ona w literaturze z krytyką, przede wszystkim ze strony tych autorów, którzy nie podzielając stanowiska W. Siedleckiego co do charakteru prawnego procesu cywilnego jako aktu prawnego złożonego, widzieli konieczność nawiązania w definicji czynności procesowej do pojęcia stosunku cywilnoprocesowego. Z tego też względu Z. Resich zdefiniował czynność procesową jako czynność, która zmierza do ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku prawnoprocesowego⁷⁶. Autor ten jednak, podobnie jak W. Siedlecki, uważał, że czynność procesowa może być dokonana wyłącznie przez podmiot procesu cywilnego oraz, że musi być ona

⁷¹ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 704.

⁷² W. Siedlecki, *O tzw. umowach procesowych* (w:) Z. Radwański (red.), *Studia z prawa zobowiązań*, Warszawa-Poznań 1979, s. 169–170.

⁷³ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 705; J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie...*, s. 355.

⁷⁴ W. Siedlecki, *Czynności...*, s. 705.

⁷⁵ M. Piekarski, *Czynności materialnoprawne a czynności procesowe w sprawach cywilnych (wybrane zagadnienia)*, SP 1973, nr 37, s. 110; J. Lapiere, *Ugoda sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968, s. 78–79; Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 25; J. Łopatowska-Rynkowska, *Czynności egzekucyjne sądu w toku egzekucji z nieruchomości*, Wrocław 2007, s. 31. J. Mokry określił tę definicję jako tradycyjną, por. J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 53.

⁷⁶ Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 90–91; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 283.

uregulowana przez prawo procesowe i wywoływać skutki przez to prawo przewidziane⁷⁷. Nie budzi wątpliwości w literaturze, że czynność procesowa poza skutkami przewidzianymi przez prawo postępowania cywilnego może też wywoływać skutki określone w innych dziedzinach prawa, a przede wszystkim skutki materialnoprawne⁷⁸. Skutki takie wywoływać mogą zarówno czynności procesowe stron, jak np. cofnięcie pozwu czy zrzeczenie się roszczenia, jak również czynności procesowe sądu np. doręczenie pozwu czy wydanie wyroku. Wysoce sporna kwestia uchylenia się od skutków dokonanej czynności procesowej, czy inaczej odwołania takiej czynności, nie jest jednak przedmiotem zainteresowania w tym opracowaniu⁷⁹.

Konkurencyjną definicję czynności procesowej sformułowali również W. Berutowicz oraz J. Mokry.

W. Berutowicz umiejscawia czynności procesowe w jednej z kategorii faktów procesowych, które określił jako „zaszłości”, w odróżnieniu od „stanów rzeczy”, które mają charakter statyczny i odgrywają w procesie niepomrotnie mniejszą rolę od zaszłości. Wśród tych ostatnich autor, obok czynności procesowych, wyróżnił także zdarzenia procesowe. W. Berutowicz uznaje, że „czynnościami procesowymi można nazwać te elementy działania podmiotów postępowania cywilnego, które podejmowane są dla wywołania określonych skutków prawnop procesowych na podstawie odpowiednich uprawnień lub w wykonaniu obowiązków procesowych, w formie uregulowanej przez prawo procesowe”⁸⁰. Istotę tej definicji stanowi zwrócenie uwagi, że czynności procesowe sądu oraz stron postępowania są wynikiem pewnych uprawnień lub obowiązków procesowych wynikających z prawa procesowego. Koncepcja ta ściśle jest związana z reprezentowaną przez tego autora teorią procesu jako stosunku praw-

⁷⁷ J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 283.

⁷⁸ M. Piekarski, *Czynności materialnoprawne...*, s. 124; Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 47.

⁷⁹ W tym zakresie por. B. Stelmachowski, *Zagadnienie błędu w oświadczeniach procesowych*, RPEiS 1936, s. 367; J. Mokry, *Odwolalność czynności procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 110–125; Z. Resich, *Istota...*, s. 94.

⁸⁰ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 229. Warto wskazać, że autor ten we wcześniejszej swojej pracy podaje inną definicję czynności procesowej pisząc, że „jest nią celowe i świadome zachowanie się, zmierzające do spowodowania określonego rezultatu prawnego w postępowaniu sądowym, który to rezultat w ogólności może polegać na kształtowaniu rozwoju procesu lub wpływowaniu na treść wyroku” (por. W. Berutowicz, *Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń*, Warszawa 1966, s. 47). Definicji tej nie można jednak przyjąć jako reprezentatywnej dla poglądów autora, gdyż była ona sformułowana jedynie dla potrzeb rozważań w zakresie czynności procesowych stron postępowania, w związku z dochodzeniem przez nie roszczeń przed sądem.

nego⁸¹. W tym zakresie nawiązuje ona także do definicji sformułowanej przez E. Waśkowskiego.

Istotne rozważania służące skonstruowaniu definicji czynności procesowej, jak również uwagi o charakterze podsumowującym dotychczasowy dorobek doktryny co czynności procesowej zawarł J. Mokry⁸². Poglądy tego autora stanowią rozwinięcie koncepcji czynności procesowych zaproponowanej przez W. Berutowicza⁸³. J. Mokry przedstawił definicje zaproponowane w doktrynie oraz uporządkował i zgrupował je w określone kategorie. Dokonał również swego rodzaju wyboru kluczowych cech konstytutywnych pojęcia czynności procesowej. Wedle tego autora czynnościami procesowymi są „uświadomione i celowe zachowania się podmiotów postępowania cywilnego, podejmowane na podstawie przewidzianych przez obowiązującą ustawę procesową uprawnień lub w wypełnianiu obowiązków procesowych w formie procesowej i dla wywołania określonych skutków prawnych, również przez ustawę uregulowanych”⁸⁴. W tej definicji warto zwrócić uwagę szczególnie na podkreślony element świadomości podmiotu dokonującego czynności procesowej i zamiaru wywołania przez nią określonego skutku procesowego.

W. Broniewicz rozróżnia natomiast wśród ogólnej kategorii czynności postępowania czynności procesowe i czynności egzekucyjne⁸⁵. Przez czynności procesowe rozumie on czynności organów procesowych i uczestników postępowania, natomiast przez czynności egzekucyjne – czynności organów egzekucyjnych. Wynika stąd, że autor ten nadaje pojęciu czynności procesowych węższe znaczenie, ograniczając je jedynie do czynności dokonywanych w postępowaniu rozpoznawczym⁸⁶.

⁸¹ Por. w tym zakresie prace: W. Berutowicz, *Funkcja procesu cywilnego w oświeceniu nauki o tzw. prawie skargi* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci K. Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967, s. 9 i n.; W. Berutowicz, *O pojęciu cywilnoprosesowego stosunku prawnego* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci prof. Witolda Świdły*, Warszawa 1969, s. 310 i n.; W. Berutowicz, *Cywilnoprosesowe stosunki prawne*, PiP 1971, nr 3–4, s. 584 i n.

⁸² J. Mokry, *Czynności...*, s. 50–61.

⁸³ J. Mokry, *Odwolalność...*, s. 51–52.

⁸⁴ J. Mokry, *Czynności...*, s. 55.

⁸⁵ W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 74. Autor ten wyprowadza ogólne pojęcie czynności postępowania z brzmienia nieobowiązującego od 1 lipca 2009 r. art. 1133 § 3 k.p.c. W literaturze wskazywano jednak, że mimo iż przepis ten mówił o czynnościach postępowania, a nie o czynnościach procesowych (jak np. w art. 167 k.p.c.), to z jego treści wynikało, że pojęcia te mają tożsame znaczenie i nie było potrzeby zastępowania ugruntowanego już pojęcia czynności procesowej pojęciem czynności postępowania (por. K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997, s. 128; J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Kraków 2003, s. 20).

⁸⁶ Autor ten uznaje jednak czynności uczestników postępowania egzekucyjnego oraz czynności sądu, który nie działa jako organ egzekucyjny w tym postępowaniu za czynności procesowe,

W literaturze obcej również znane jest pojęcie czynności procesowej (*acte de procédure*, *Prozesshandlung*). Jednakże w zagranicznej nauce prawa procesowego cywilnego znacznie częściej można spotkać się z opisem czynności procesowych niż formułowaniem ich definicji⁸⁷.

We Francji pojęcie czynności procesowej (*acte de procédure*) jest odnoszone wyłącznie do czynności procesowych stron i ich zastępców oraz przedstawicieli, w wyraźnej opozycji do czynności sądu, w stosunku do których mówi się o czynnościach sądowych (*les actes judiciaires*)⁸⁸. W literaturze rozróżnia się dwa znaczenia pojęcia czynności procesowej, bądź jako oświadczenia woli nakierowanego na wywołanie określonego skutku w procesie (łac. *negotium*), bądź czynności procesowej jako pisma procesowego, czyli jako formy uzewnętrznienia tej woli (łac. *instrumentum*)⁸⁹. W przeważającej mierze jest ono używane w drugim znaczeniu i określa pismo procesowe (*écrit*) oraz związane z nim wymagania formalne. Doktryna francuskiego prawa procesowego nie zajmuje się w większym stopniu problematyką istoty czynności procesowych stron⁹⁰. Rozbudowana jest natomiast nauka na temat czynności procesowych sądu, którym poświęca się znacznie więcej uwagi.

por. W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 74. Por. także A. Marciniak, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2005, s. 82.

⁸⁷ J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 51.

⁸⁸ P. Catala, F. Terré, *Procédure civile et voies d'exécution*, Paryż 1965, s. 163; G. Couchez, *Procédure civile*, Paryż 2002, s. 147; S. Guinchard, F. Ferrand *Procédure civile. Droit interne et droit communautaire*, Paryż 2006, s. 649; L. Cadiet, E. Jeuland, *Droit judiciaire privé*, Paryż 2006, s. 330.

⁸⁹ S. Guinchard, F. Ferrand, *Procédure...*, s. 649. W dawniejszej literaturze rzymski podział na czynności procesowe rozumiane jako *negotium* i *instrumentum* był krytykowany jako nieznaający zastosowania w pisemnym postępowaniu cywilnym ze względu na to, że oświadczenie woli strony nie miało skutku prawnego, jeżeli nie znalazło odzwierciedlenia w określonym piśmie procesowym (por. R. Morel, *Traité élémentaire de procédure civile*, Paryż 1932, s. 421; P. Cuche, *Précis...*, s. 271). Obecnie pogląd ten został zarzucony wraz ze zmniejszeniem formalizmu procesowego i zwycięstwem zasady ustości w nowym francuskim kodeksie postępowania cywilnego z 1975 r. Kwestia traktowania czynności procesowej w kategorii pisma procesowego znajduje także odzwierciedlenie w literaturze polskiej (por. J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory i komentarz*, Warszawa 1959, s. 3; K. Korzan, *Orzeczenia konstytucyjne...*, s. 21–22; W. Broniewicz, *Pozew i powództwo (analiza pojęć)*, PiP 1976, nr 1–2, s. 177).

⁹⁰ Do wyjątków należą rozważania dotyczące charakteru prawnego czynności procesowych. Większość autorów twierdzi, że czynności procesowe są szczególnym rodzajem czynności prawnych (*les actes juridiques*), por. J. Heron, *Réflexions sur acte juridique et le contrat à partir du droit judiciaire privé*, *Revue Droits* 1988, nr 7, s. 85. Odmienny pogląd wyraził R. Perrot, *Przegląd orzecznictwa (Procédure de l'instance: jugements et voies de recours, voies d'exécution et mesures conservatoires)*, RTDC 1987, nr 3, s. 594.

Podobnie jak we Francji w literaturze belgijskiej przez pojęcie czynności procesowej rozumie się jedynie czynności stron i ich przedstawicieli⁹¹. Z tego względu nie będzie ona przedmiotem dalszej analizy.

Inaczej sytuacja wygląda w literaturze niemieckiej i austriackiej, gdzie przez pojęcie czynności procesowych (*Prozesshandlungen*) rozumie się zarówno czynności stron postępowania (*Prozesshandlungen der Parteien*), jak również organów sądowych (*gerichtliche Handlungen*)⁹². W niektórych pracach, zwłaszcza autorów niemieckich, można jednak spotkać się z używaniem określenia czynności procesowej wyłącznie dla określenia czynności stron i innych podmiotów postępowania⁹³. Nie zmienia to jednak faktu, że czynności sądu są powszechnie w obu tych systemach prawnych zaliczane do czynności procesowych⁹⁴.

W piśmiennictwie niemieckim przez pojęcie czynności procesowej rozumie się generalnie każdą czynność strony⁹⁵ lub organu procesowego, która wywołuje skutek w postępowaniu i jest uregulowana przez prawo procesowe⁹⁶. Badania nad czynnościami procesowymi są prowadzone z reguły oddzielnie w stosunku do czynności procesowych sądu i w stosunku do czynności stron oraz innych podmiotów⁹⁷.

W literaturze austriackiej natomiast przez pojęcie czynności procesowej rozumie się oświadczenie woli sądu lub strony postępowania mające na celu powstanie, zmianę lub zniesienie stosunku procesowego albo też

⁹¹ G. De Leval podaje następującą definicję czynności procesowej: jest to „każda czynność dokonana w ramach postępowania prowadzonego przed sądem lub pod kontrolą sądu, pochodząca od stron, ich pełnomocników lub przedstawicieli” (G. De Leval, *Éléments de procédure civile*, Bruksela 2005, s. 58).

⁹² H.W. Fasching, *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrecht*, Wiedeń 1990, s. 392; W.H. Rehbberger, D.-A. Simotta, *Grundris des österreichischen Zivilprozessrecht*, Wiedeń 2003, s. 262; O. Jauerling, *Zivilprozessrecht*, Monachium 2003, s. 122; L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, Monachium 2004, s. 352 i n.

⁹³ K.H. Schwab, *Probleme der Prozesshandlungslehre* (w:) H. Prütting (red.), *Festschrift für G. Baumgartel zum 70. Geburtstag*, Kolonia 1990, s. 503; W. Zeiss, K. Schreiber, *Zivilprozessrecht*, Tybinga 2003, s. 86.

⁹⁴ L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht...*, s. 352.

⁹⁵ W niemieckiej literaturze można spotkać dwa odmienne podejścia do definicji czynności procesowej. Jedni autorzy uznają, że czynnościami procesowymi są tylko czynności podjęte przez strony postępowania (m.in. Rosenberg, Schwab), inni natomiast, że są nimi wszystkie czynności pozostające w związku z procesem, jeśli są w stanie wywołać skutek dla tego procesu (m.in. Baumgartel). Co do szczegółowego przedstawienia obu koncepcji zob. K.H. Schwab, *Probleme...*, s. 504 i n.

⁹⁶ K.H. Schwab, *Probleme...*, s. 503.

⁹⁷ L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht...*, s. 395; Szczegółowo historyczne i współczesne poglądy doktryny niemieckiej na czynności procesowe przedstawia Z. Świeboda, *Czynności...*, s. 7–12.

służące dalszemu rozwojowi procesu⁹⁸. W skład tak rozumianych czynności wchodzi jedynie czynności podmiotów postępowania (sądu i uczestników postępowania).

W Szwajcarii odróżnia się wyraźnie czynności procesowe stron (*les actes de procédure des parties, actes judiciaires, actes procedurales, Prozesshandlungen der Parteien*) oraz czynności procesowe sądu (*les actes proceduraux du juge, Prozesshandlungen des Gerichtes*)⁹⁹. Te pierwsze określa się jako przejawy woli stron w procesie, których warunki i skutki są uregulowane przez prawo procesowe i które są nakierowane na wywołanie tych skutków procesowych¹⁰⁰. Czynności te, za doktryną niemiecką¹⁰¹, dzieli się na dwa rodzaje: tzw. *Bewirkungshandlungen* oraz *Erwirkungshandlungen*. Te pierwsze są czynnościami wywołującymi bezpośredni skutek w procesie, natomiast te drugie są skuteczne dopiero w drodze dokonania określonej czynności przez sąd. Jako przykład pierwszego rodzaju czynności podaje się m.in. cofnięcie pozwu wraz ze zrzeczeniem się roszczenia, natomiast drugiego – podniesienie zarzutu nieważności postępowania. Podział ten jest jednak krytykowany z tego względu, że w praktyce każda czynność procesowa strony wymaga określonego działania sądu, np. powoduje konieczność wysłuchania drugiej strony co do zgłoszonego wniosku, czy dokonanej czynności¹⁰².

Z analizy prawnoporównawczej można wyprowadzić ogólny wniosek, że w odróżnieniu od naszej, w literaturze obcej niewiele miejsca poświęca się istocie czynności procesowej jako pojęcia ogólnego, obejmującego zarówno czynności procesowe stron, jak i czynności procesowe sądu. Najczęściej podejmuje się szczegółowe badania każdego rodzaju czynności z osobna bez próby znalezienia cech wspólnych. Stan taki można uzasadnić praktycznym podejściem obcej doktryny (np. Francja, Belgia), która nie widzi w badaniu pojęcia czynności procesowej wymiernych korzyści dla praktyki procesu. Ponadto w wielu jeszcze systemach prawnych pojęcie czynności procesowej jest wiązane głównie z czynnościami procesowymi

⁹⁸ W. Fasching, *Lehrbuch...*, s. 392; W.H. Rechberger, D.-A. Simotta, *Grundris...* s. 262; A. Deixler-Hübner, T. Klicka, *Zivilverfahren. Erkenntnisverfahren und Grundzüge des Exekutions- und Insolvenzrechts*, Wiedeń 2005, s. 64–65.

⁹⁹ Por. W.J. Habscheied, *Droit judiciaire privé suisse*, Genewa 1981, s. 191, 287–288; F. Hohl, *Procédure civile*, t. II, *Organisation judiciaire, compétence, procédure et voies de recours*, Berno 2002, s. 83–98.

¹⁰⁰ F. Hohl, *Procédure...*, s. 91.

¹⁰¹ O. Jauerling, *Zivilprozessrecht...*, s. 122.

¹⁰² W.J. Habscheied, *Droit...*, s. 196–197.

stron, co zapewne także uniemożliwia wypracowanie jednolitej koncepcji czynności procesowych w szerokim znaczeniu.

Rozważania dotyczące zarówno polskiej, jak i obcej doktryny prowadzą do ogólnych konkluzji na temat pojęcia i cech szczególnych czynności procesowych w procesie cywilnym. Nie ulega wątpliwości, że obowiązujący kodeks postępowania cywilnego, w odróżnieniu od kodeksu z 1930 r., pod pojęciem czynności procesowej rozumie nie tylko czynności stron i uczestników postępowania, ale także czynności sądu i innych organów procesowych¹⁰³. Stanowisko takie jest również jednolicie przyjmowane w polskiej doktrynie. W okresie powojennym w zasadzie obcy jest pogląd ograniczający pojęcie czynności procesowych wyłącznie do czynności stron i uczestników postępowania. Taki pogląd dominuje w najbliższych polskiemu systemowi procesowemu obcych ustawodawstwach (m.in. Austria, Niemcy). Niewątpliwie jednak w kodeksie brak definicji czynności procesowej, jak również procesowych odpowiedników art. 56–94 k.c., istniejących w stosunku do czynności prawnych¹⁰⁴. Skonstruowanie odpowiedniej definicji pozostało więc zostawione doktrynie¹⁰⁵.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że dla pojęcia czynności procesowej najistotniejsze są dwa elementy. Pierwszy, celowo-skutkowy – sprowadzający się do warunku, by czynność, która ma być uznana za czynność procesową, została dokonana w celu wywołania określonego skutku w procesie¹⁰⁶. Dotyczy zatem takiej sytuacji, gdy czynność zostaje dokonana ze względu na konkretny proces i to zarówno już toczący się (co jest zasadą) bądź też zakończony¹⁰⁷, jak i mogący powstać w przyszłości, ale jednocześnie na tyle skonkretyzowany, że istnieje możliwość chociażby oznaczenia potencjalnych stron i przedmiotu przyszłego proce-

¹⁰³ Por. nazwę działu I, tytułu VI, części pierwszej kodeksu, który odnosi się zarówno do czynności procesowych stron (pisma procesowe), jak również czynności procesowych sądu (doręczenia, posiedzenia sądowe).

¹⁰⁴ S. Dalka, *Czynności...*, s. 47; J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 11.

¹⁰⁵ Wskazuje się, że judykatura Sądu Najwyższego również nie wystrzeliła własnego pojęcia czynności procesowej, lecz – w zależności od konkretnych potrzeb – odwołuje się do pewnych jej cech ustalonych w teorii procesu (por. J. Mokry, *Czynności procesowe...*, s. 53). W tym zakresie por. m.in. uzasadnienie uchwały SN z dnia 27 lutego 2002 r., III CZP 4/2002, OSNC 2002, nr 12, poz. 146.

¹⁰⁶ Jak stwierdza A. Miączyński „skutek prawny ma znaczenie determinujące dla czynności procesowych i ich sens – podobnie jak każdej czynności prawnej – sprowadza się do zdolności wywołania tego skutku” (A. Miączyński, *Skuteczność orzeczeń...*, s. 11); por. także A. Balasits, *Nieważność...*, s. 209; M. Jędrzejewska, *Wpływ...*, s. 20.

¹⁰⁷ Na przykład wniesienie skargi o wznowienie postępowania.